

Nemzeti liberalizmus – ideológiai hagyomány és elméleti érvényesség

BEVEZETŐ

Trencsényi Balázs

PhD, egyetemi tanársegéd
Közép-európai Egyetem, Történelem Tanszék
trencsenyib@ceu.hu

A liberalizmus eszmetörténetének klasszikus feldolgozásai (mint például Guido de Ruggero *The History of European Liberalism* című áttekintése vagy Lothar Gall szöveggyűjteménye: *Der Europäische Liberalismus im 19. Jahrhundert*) Kelet-Közép-Európa szellemi mozgásait általában igen kevésbé vették tekintetbe. Mindez persze nem meglepő, hiszen a huszadik század során ez a régió inkább az antiliberális kollektívizmuskok tanulmányozásához szolgáltatott alapanyagot. Az 1989-es *annus mirabilis* azonban újra aktuálissá tette a régió liberális hagyományainak feldolgozását, mind a rendszerváltások nyomán kialakuló demokratikus (vagy legalább „demokratikus”) rezsim ideológiai megalapozása, mind pedig a különböző ideológiai tradíciók egymáshoz való viszonyának tisztázása céljából.

A kilencvenes évek historiográfiájának jellegzetes termékei voltak a régió legtöbb országában a helyi liberális hagyományt különböző mélységben és különféle ideológiai

szempontok szerint feldolgozó szöveggyűjtemények, elég csak a horvát (Tihomir Cipek és Josip Vrandečić), szerb (Jovica Trkulja és Dragoljub Popović), cseh (Milan Znoj), magyar (Tőkéczi László) és a lengyel (Wojciech Bernacki) kötetekre utalni. E „kanonizációs” folyamattal párhuzamosan megszülettek az első szintézisek is, például az Andrea Feldman, Vladimir Stipetić and Franjo Zenko által szerkesztett horvát kötet, vagy épp Maciej Janowski munkája az 1918 előtti lengyel liberális politikai mozgalmakról.

Mіндеzt azonban nem követték regionális összehasonlító kutatások, és kevés kivételtől eltekintve a liberális hagyomány vizsgálata lényegében megmaradt a nemzeti tudományosság keretei között, miközben persze az élesebb szemű kutatók érzékelték a liberalizmus elterjedésének transznacionális vonatkozásait, mind a 19. században, mind a kortárs ideológiai átalakulás tekintetében. A regionális összehasonlítás persze csak egy fontos

lépcsőfok a valódi európai dialógus megvalósítása, azaz a liberális hagyomány(ok) (nyugat-, közép- és kelet-)európai kontextusban történő komparatív feldolgozása felé. Egy ilyen megközelítés legfontosabb hozadéka nem az, hogy „periférikus” esetekkel egészíti ki a már ismert angol, francia, német és esetleg olasz referenciákra épülő „nagy narratívát”, hanem sokkal inkább az, hogy a kevésbé tipikus eseteket számba véve új kérdéseket vet fel az európai politikai gondolkodás alapvető értékeinek, hagyományainak kompatibilitását illetően.

Az egyik legígéretesebb ilyen megközelítés a liberális irányzatok és a nemzeti mozgalmak kölcsönviszonyának vizsgálata. A liberalizmus és a nacionalizmus irodalma külön-külön igen nagy, egymásra vonatkoztatásáé viszont korántsem. Filozófiai értelmezését az elmúlt évtizedben Yael Tamir, Kis János és Will Kymlicka nyújtotta, ám módszeres interdiszciplináris vizsgálata hiányzott. A 2006-ban megjelent *Liberty and the Search for Identity. Liberal Nationalisms and the Legacy of Empires* című kötet (Dénes, 2006) szerzői arra vállalkoztak, hogy ideológiai hagyomány és elméleti érvényesség viszonyát tisztázzák, és esettanulmányaikkal hozzájáruljanak egy európai horizontú összehasonlító kutatás elindításához.

2006. szeptember 19–20-án a Magyar Tudományos Akadémián tartott konferencián e kötet számos szerzője – Dénes Iván Zoltán (Budapest), Richard Finlay (Glasgow), Henk Te Velde (Leiden), Janet Polasky (Durham), Heiszler Vilmos (Budapest), Maciej Janowski (Varsó), Ress Imre (Budapest), Diana Mishkova (Szófia) – a téma meghívott szakértőivel – Michael Freeden (Oxford), Yael Tamir (Jeruzsálem), Gergely András (Budapest), Fulvio Cammarano (Bologna),

Milan Hlavačka (Prága), Sorin Antohi, (Budapest–Bukarest), Balog Iván (Szeged), Trencsényi Balázs (Budapest) – vitatta meg a könyv elméleti és történeti aspektusait. A konferencia célja az esettanulmányok tanulságainak áttekintésén túl az volt, hogy a közel két évtizedre visszanyúló nemzetközi interdiszciplináris együttműködés eredményeként született könyv folytatásaként újabb szellemi vállalkozást indítsanak útjára: a kérdés európai összehasonlító feldolgozását. A konferencia kezdeményezője, ötlet- és házigazdája Dénes Iván Zoltán volt. A szervezésben a tíz legrégebbi európai egyetem konzorciuma, az oxfordi székhelyű Europaeum, az Academia Europaea, a Bibó István Szellemi Műhely és a Közép-európai Egyetem vállalt szerepet. Az előadások egyrészt a 19. századi nemzetépítő ideológiák és liberális politikai mozgalmak komplex viszonyát, másrészt a nemzeti liberális politikai hagyomány továbbélését, átalakulásait és aktuális érvényességét vizsgálták.

A konferencia talán legfontosabb hozadéka az volt, hogy a viták során sikerült valamilyen közös fogalmi keretet találni, melynek segítségével megragadhatóvá váltak az amúgy igencsak különböző történelmi folyamatok, földrajzi beágyazottságok és temporalitások. Így a 19. század eleje magyar, skót, cseh vagy horvát történeleinek áttekintése – a soknemzetiségű és sokszorosán rétegzett birodalmi keretek között megfogalmazódó nemzeti liberális programok elemzése – relevánssá vált a huszonegyedik század multietnikus holland, brit vagy izraeli közeget vizsgáló kutatók számára és viszont, homogenitás és pluralitás, asszimiláció és multikulturalizmus kortárs dilemmái sokszor visszamenőleg is (át)értelmezték a történeti perspektívájú elemzéseket. Mindez persze nem jelentett valamifajta eszencialista és ahistorikus elemzési keretet,

hisz a résztvevők nagyon is tisztában voltak azzal, hogy liberalizmus és nacionalizmus relációja igen sokszor megváltozott az elmúlt másfél évszázad során, s így a téma nem közelelhető meg pusztán normatív-filozófiai szinten. A nemzeti identitás és a szabadelvűség viszonyának meghatározásához több, egymással igencsak nehezen összeegyeztethető ha-

gyomány is a rendelkezésünkre áll, és legalább fél lábbal mi is e hagyományokban állunk, azaz csak a történeti és a filozófiai megközelítések empatikus párbeszédét elősegítve lehet a jelen kérdéseire releváns válaszokat nyújtani.

Kulcsszavak: *eszmétörténet, liberalizmus, nacionalizmus, Európa*

Dénes Iván Zoltán (ed.) (2006): *Liberty and the Search for Identity. Liberal Nationalisms and the Legacy of Empires.* CEU Press, Budapest–New York

